

Diákjaink nyelvhasználata

(Egy felmérés tanulságai)

1993 tavaszán iskolánk öt osztályában végeztem felmérést diákjaink nyelvhasználatának köréből. A tanulócsoportok kiválasztása nem teljesen véletlen volt, ugyanis a három tagozatos (angol) osztály mellett két általános, „gyenge” csoport vett részt a vizsgálatban. E két utóbbiban a családi háttér is mint alacsonyabb műveltséget jelentő közeg jelenik meg. Világos tehát, hogy elvárásaink szerint a tagozatra járó tanulók nyelvhasználatban műveltebb, árnyaltabb, finomabb változatra számítottunk.

Vizsgálatom alapja egy hét kérdésből álló felmérő volt.

Az első kérdés így hangzott: „Tanulótársaid körében milyen szavakat (mondatokat) használtok annak kifejezésére, ha valaki rossz választ ad a feltett kérdésre?”

Az egyszavas válaszok közül a *szamárság*, *csacsiság* csupán elvétve fordult elő. Gyakoribb volt a durva megnyilvánulás: *hülye*, *hülyeség*, *marhaság*, *baromság*, *bolondság*. Az alantas szókincs köréből: *hülye buzi*, *ökörágyú*, *tetűragó*. A mondatok általában képszerűek, esetleg hasonlatok: „Nyitva az ideggyógyintézet”; „Hát ez a kínai sötétség!”; „Ezt még az óvodás is tudja”; „Eszed, mint a mosogatólé”; „Annyit tudsz, mint hat rendőresizma.” Néhány diáknyelvi szó: *béna*, *lökött*, *tök hülye*. Az ironikus megjegyzések mondatban fordulnak elő. Ilyenek: „Ó, te fülig értelmes!”; „Csöppet aranyos ember.” Amikor a példákról tanulóimat tájékoztattam, felhívtam figyelmüket a 6. osztályosok helyesírási gyakorlatainak egyik szellemes példájára, amely a népi szóláshasonlatok közül való: „Hátul hordja az eszét, mint a kanász a botját.” Javasoltam, hogy ehhez hasonlóan fejezzék ki nemtetszésüket.

A második kérdésben arra voltam kíváncsi, hogy az elégtelen osztályzat megnevezésére milyen szavakat, kifejezéseket ismernek diákjaink. Az 1990-ben Egerben tartott anyanyelv-oktatási konferencián Bachát László jegyezte meg, hogy készül diákszótárában már négyszáz olyan szó van, amely az elégtelen osztályzat, a bukás megnevezésére szolgál. Azt a megállapítást, melyet előadásának szövegében olvasunk, vizsgálatom is igazolja. Nevezetesen: „Az olyan fogalmakra, amelyekre eddig is sok szava és kifejezése volt diákságunk nyelvének, a rokon értelmű szók tovább szaporodtak” (Újabb jelenségek a diáknyelvben. In: NyTk. 189. sz. 53). A felmérés során

az ilyen, régebről ismert szavak mellett, mint: *fa, furó, karó*, megtaláljuk a „friss szerzeményeket” is: *karcsi, karesz, gumó, gamesz*. Érdekes nyelvi lelemény a *túzifa* és a *télire való*. A rész és egész viszonyára utal a *rőzse* és a *tönk*, míg a tárgy és annak anyagával van kapcsolat a *kapa* szóban (a kapa nyele). Becéző, sőt kedveskedő formák az *egyeske, karcsi bá*. Találkoztam idegen szóval is (pl. *one*), valamint — véleményem szerint a teljesen új keletkezésű — *némber, katonás jegy, fordított ötös* szóval, illetve kifejezésekkel. Egy archaikus szó is előfordult: *szekunda*. Tanulóifjúságunk körében igen elterjedt az egyes tantárgyak tréfás, a hivatalostól eltérő megnevezése.

Harmadik kérdésemmel arra vártam választ, hogy a megnevezések milyen formáival találkozunk iskolánkban. Szinte nincs is az országban olyan iskola, ahol ne ismernék a *biosz, föci, matek, töri, tesi* stb. szavakat. Ezek a kérdésre adott válaszokban is megtalálhatók. Egy-egy szóalak sajátos elferdítésével keletkeztek a *rohadalom, nyögtan, nyaftan*. Angol nyelvi tagozatos osztályban ismerik a *chemistry, geograpy szóalakokat, a magyart hungareszka*, a történelmet *mese*, az éneket *music cik-cak* szóval jelölik. Szellemesek a *páruszki* (így, rövid *sz-szel*), *bigyó muslinca* (ének), *morféum* (matematika) szóalakok. Egy teljesen egyedi szóalkotás példája a *leokémia*. A kémiatanárt ugyanis *Leó* ragadványnévvel nevezi meg iskolában a diákság több nemzedéke. — A tantárgy vagy a tanár iránt nem éppen rokonszenves megnyilvánulás: *rettegés órája, kinszenvedés 45 percben, halál, kínzás, szadizmus*. Humorosak a *biológó, kacagóóra*, és szellemes, de egyáltalán nem szalonképes az angol tantárgy neve helyett a *finenglish*.

A diáknyelv gazdagságára igen jól világít rá a ragadványnevek nagy száma, széles skálája. A felmérés negyedik kérdése a ragadványnevek iránt érdeklődött. Ezúttal csak a diáknévanyagot vizsgáltam, pedig a tanári nevek is érdekes adalékkal szolgálhattak volna a témához. A felmérésben itt-ott felbukkanó, de általánossá nem váló neveket nem vettem fel a feldolgozott anyagba, csupán a széles körben élő, az adott tanulóra jellemzőket vizsgáltam. Ezeket a következőképpen csoportosítottam:

a) Rövidüléssel keletkezett becéző alakok: *Bali, Bolcsi, Csepi, Dudi, Fábi, Kiki, Kósi, Koszi, Kovi, Lápi, Lencsi, Leszi, Luki, Mezi Simi, Szemi*.

b) A név hangalakjának megváltoztatásával új, értelmes, illetve valamilyen tréfás szóalak: *Dudás* ← *Kukás, Mocsári* ← *Csócsári, Együd* ← *Együgyü, Csepregi* ← *Cseppkő*, illetve *Cseppkőbarlang, Kecskés* ← *Kecsöp, Gabi* ← *Gabcsikovó, Robi* ← *Mikrobi, Hédi* ← *Sken Hédi* (így), *Herczeg* ← *Höröcsög*. Tulajdonképpen ebbe a csoportba sorolhatók azok a nevek is, amelyeknek a keletkezését az eredeti névben rejlő asszociációs lehetőségben kell keresnünk. Ilyenek: *Borszéki* ← *Söröcske, Borocska, Pálínkácska, Boroncsok* ← *Söröncsók, Pálínkácsók, Kólapuszi, Whyskin smár*.

c) A testi-lelki tulajdonságok, szokások is szerepelnek a névadás indítékaiként. Néhány név határozottan sértő annak viselőjére, tehát gúnynévként kell számontartani. A csoport legjellemzőbb nevei: *Dagadt madár, Csontrakéta, Hájfej, Szódásüveg, Optikai csalódás* (a két utóbbi ugyanazon személy nagy dioptriás szemüvege miatt), *Bógó masina, Büdöske, Kisegér*,

Picuri, Vigyor album, Godrilla („Nagy darab ember”), *Nyafi, Erőske, Görbe, Okoska, Bunda*.

d) Az angol tagozatos osztályokban idegen hangzású nevek is találhatóak: *Szmoki, Szexi Girl, Rönvar, Francis Videnberg*.

Rendkívül széles skálájú szóanyagot szolgáltat az ötödik kérdésre adott válaszok összegezése. E kérdés arra kereste a választ, hogy a tanulók az ún. „feszült helyzetek”-ben hogyan nyilatkoznak meg. A semleges hangulatú szavaktól a legdurvábbakig találtam a válaszokban példát. A szavak mellett mondatbeli megnyilvánulás is szép számmal előfordul. Ezek, ha nem is gyakoribb, de jelentős szerephez jutnak. Nézzük előbb az egyszavas példákat: A nagyon ízlésteleneket nem is számítva, előkelő helyet foglalnak el a sorban a következők: *barom, bunkó, disznó, hülye, tehén, vaddisznó*. Szókapcsolat: *marha állat*. – Mondatbeli megnyilvánulások: *Húzd el a beled! Húzd fel a csikót! Ne tedd az agyad! Menj a fenébe!* A sok felszólító mondat között egy kijelentő is áll: *Erős vagy, nem áll jól*. Néhány mondat az egyszerű, „hétköznapi” nyelvben is elfogadható, mintha a véletlen műve lenne a használatuk: *Hagyd abba! Menjél már innen! Hagyj, mérges vagyok!*

Diákjaink tetszésnyilvánítása (a hatodik kérdésre adott válaszokban) rendkívüli szegényes szókincsről tanúskodik. Az újabban nagy számban előforduló: *tök*, illetve a vele alkotott szó szerkezetek állnak az első helyen. A tanulók által felsoroltak: *tök ari, tök ász, tök buli, tök király*. Igen jelentős a *szuper* szó használata is. Csak mellékesen jegyzem meg, hogy ez néhány kollégám tanítási óráin is megjelenik, mint a jó felelet, helyes válasz nyugtáza. Sajnos a durva, közönséges szavak, illetve megszakított mondatok is előfordulnak: *baromi, rohadt, azt a rohadt...!* A mondatok között néhány semleges töltésű is akad: *De ügyes vagy! Szép! Nagyon jó! Ez igen!* Természetesen mind felkiáltó mondat, mint az elragadtatás megnyilvánulása. Különösen az angol tagozatos osztályban jelennek meg az idegen szavak, kifejezések. Valószínűleg egyfajta sznobizmus is megtestesül ezek használatában, hiszen a tanulók egy része hajlamos arra, hogy a mások által nem vagy kevésbé ismert szavakkal kitűnjék társai közül. Felmérésemben a következőkkel találkoztam: *Very good! Number one!* — A választékos, ma már talán archaikus *tökély* érdekes színfoltja a tanulók szókincsének.

Meglepett a hetedik kérdésre adott válaszok legtöbbször. Arra voltam kíváncsi, hogy a durva, trágár szavakat hogyan helyettesítenek olyanokkal, amelyek a művelt társasági nyelven is elfogadhatók. A válaszadók többsége a közönséges, alantas szavak helyett, vagy annak megfelelő hivatalos szót használt, vagy pedig azokat szépítő, eufemisztikus kifejezéssel helyettesítette. A tanulók szóhasználatában mennyiségileg igen megterhelt *kurva* szó helyett az *éjjeli pillangó*, illetve a *prostituált* áll. A *barom* szó körülírásos formája: *aki a legelőkön legelész*, míg az *ökör* helyettesítésére az *akiből hat van* nyelvi alakulattal találkoztam. Néhány kedveskedő szóra a következő példák álltak: *butuska, tudatlanka*, melyek az otromba *hülye* szó felváltására lennének alkalmasak. Sajnos a *műveletlen* szó szinonimájaként leginkább a *paraszt, cigány* szavak állnak. Vizsgálatom az alábbiakkal összegzem: I. A

diákszókinces rendkívül gazdag. Ifjúságunk a szóalkotás változatos formáival él. Élénk fantáziáról tanúskodnak a névátvitellel keletkezett szavak, melyek a szó alapjelentését újabb mellékjelentésekkel bővítik. 2. A szókinces stilisztikai vizsgálata során arra a megállapításra jutottam, hogy a társadalom egyéb rétegeire is jellemző durva stílus uralja a diákok nyelvét. Rendkívül nagy számban fordulnak elő az agresszivitásra utaló kifejezések, sok a trágár szó. Néhány szóalak a gyakori használat révén elkopottá válik, így a korábban újdonság erejével ható nyelvi megnyilvánulások a diáknyelv egyhangúságát eredményezhetik. Különösen a *tök* és ezzel alkotott szókapcsolatok mutatnak ilyen tendenciát. 3. Érdeemes felfigyelni arra is, hogy a családi háttér, a szülők műveltsége mennyiben befolyásolja a tanulók nyelvhasználatát.

Sajnos az iskolai végzettség, és az ebből adódó műveltségi fok nem áll egyenes arányban a nyelvi kultúrával. Sőt néha épp a fordítottjára figyelhetünk fel. Ez a nem kívánatos jelenség mintha azt a látszatot keltené, hogy az értelmiségi családokban „sikk” a trágár, a durva beszéd. Ezt a jelenséget csak a választékos stílusú sajtó (írott és elektronikus), valamint az igényes szépirodalom tudná visszaszorítani. Természetesen az iskolai nyelvi nevelésnek is fontos szerep jut.

Felmérésem eredményét egy kiselőadásban tanulóimmal is ismerttettem. A rendkívüli ízléstelen szavakat mellőzve, a példák egész sorát hoztam fel a negatív jelenségekre. Örömmel nyugtáztam viszont azt, hogy egy-egy új szó mennyire színesíti nyelvünket. Külön kiemeltem a ragadványnévadás ötletességét, hiszen — olykor még a név viselőjére sértőek is — szellemesek. Természetesen akadnak kicsinyítő képzővel alkotott egyszerűbb formák is, ezek voltaképpen becenevek.

Cikkem végén hadd idézzem Grétsy Lászlót, akire Bachát László is hivatkozott egről előadásában: „Az ifjúság nyelve figyelemre és megbecsülésre érdemes, de nem szabad hagyni beszennyeződni, mert akkor elveszíti vonzó arculatát, s ezzel együtt értéke is nagy mértékben csökken” (NyKk. 1980. I. 971).

Dóra Zoltán